

IŠ KUR KNIŪKŠTŲ PAVARDĖ

Kniūkštà priskirtina prie retesnių lietuvių pavardžių. Kaip rodo *Lietuvių pavardžių žodynas*, tarpukario Lietuvoje buvo 60 tos pavardės šeimų (LPŽ I 1034). Tokia pavardė buvo paplitusi nedideliame žemaičių tarmės plote, daugiausia Salantų (19 šeimų), Plūngės (14), Kulių (11), Kaštenos (10) apylinkėse; iš visur kitur kartu jų minima tik šešios.

Žodyne pateikta ir forma su trumpuoju *u* – *Kniukšta*. Iš viso tokių šeimų priskaičiuota 45, vos ne pusė jų iš Kretingos, kitos iš platesnio ploto – nuo Mažeikių ir Sedos iki Klaipėdos. Dėl kilmės atsargiai pasakyta: „Atrodo, kad pavardės su trumpu *u* balsiu yra antrinės, vėlesnės, tam tikri perdirbiniai iš pavardžių su *kniūkšt-*.“ Iš tikrųjų to atsargumo čia nėra, galima drąsiai sakyti, kad šios pavardės su trumpuoju *u* yra iškreiptos, o dar tiesiau sakant – su rašybos klaida užrašytos formos. Plačiau apie tai rašyta atskirame straipsnyje „*Kniūkšta*, ne *Kniukšta*“¹. Galima pridėti, kad forma su trumpuoju *u* galėjo skliti ir iš lenkiškų ar rusiškų tos pavardės užrašų *Kniuksza*, *Кнюкума*, iš jų paprastai atkuriamą *Kniukšta*.

Minimos dar dvi aptariamos pavardės atmainos *Kniūkštas* ir *Kniukštys*, užrašytos toliau nuo pagrindinio pavardės paplitimo ploto: *Kniukštas* – 4 kartus (tarp jų du iš Kauno), *Kniukštys* – vieną kartą, ir tą patį atkurtą iš suvokietintos formos *Kniuksties*. Tai greičiausia atsitiktiniai *Kniūkštos* perdirbiniai, kur pakeistas ne tik balsio *u* ilgumas, bet ir galūnė.

Žodyne pavardė *Kniūkšta* siejama su būdvardžiu *kniūkštas*, *kniūkštà*, duodama jo reikšmė, sinonimiška su būdvardžiu *kniūbsčias* – „pasilenkęs, žemę veidu siekiantis“. Pateikta ir tiesiogiai su būdvardžiu *kniūbsčias* (*kniūbsčias*) siejama pavardė *Kniūpstà* (iš *Kniūbšta*), tiesa, užrašyta tik vieną kartą – iš Gargždų. Pavardės *Kniūkštà* ir *Kniūpstà* susietos nuoroda žr.: *Kniūkštà* žr. *Kniūpstà*; *Kniūpstà* žr. *Kniūkštà*. Žodynas jas sieja pagal darybos ir reikšmės

¹ Žr. *Kniūkšta* P. *Kalbos vartosena ir tvarkyba*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2001, 576–578.

panašumą, bet nurodo skirtingą jų savarankišką kilmę: *Kniūpštà* kildinama iš *kniūbsčias*, *Kniūkštà* – iš *kniūkštas*.

Žiūrint istoriškai, šių pavardžių santykiai kiek kitokie, sudėtingesni, juos atsekti padeda senesnių laikų šaltiniai. Seniausias toks šaltinis yra Salantų bažnyčios 1641–1659 metų krikšto įrašų knyga, saugoma Salantų bažnyčios archyve. Tiesa, šioje knygoje pavardės *Kniūkšta* nėra; nepavyko rasti nė pavardės *Kniūpšta*, bet ją buvus rodo ten užrašyti tėvavardžiai *Kniūpštaitis*, *Kniūpštaitė* (rašoma lenkiška rašyba *Kniupsztaytis*, *Kniupsztayte* – juos atlietuvinės straipsnio autorius rašo su ilgąja *ū*). Knygoje porą kartų minimas *Ambraziejus* (*Ambrozius*) *Kniūpštaitis*: 1657 m. rugpjūčio 28 d. užrašytas toks krikšto tėvas; 1658 m. vasario 28 d. pakrikštyta mergaitė, kurios tėvas taip pat (tikriausiai tas pats) *Ambraziejus Kniūpštaitis*. *Kniūpštaitė* užrašyta 1659 m. kovo 1 d., tą dieną pakrikštyta *Marinos Kniūpštaitės* dukra (rašomos ikisantuokinės motinų pavardės). Abu tie *Kniūpštaičiai* iš Barzdžiū, reikia manyti, kad Barzdžiuosė gyveno jų tėvas *Kniūpšta*. Iš kitų vietų nei *Kniūpštaičių*, nei *Kniūpštų* neužrašyta, galimas daiktas, kad tada kitur jų ir nebuvo.

Toks su veiksmožodžiu *kniupti* ir jo vediniu *kniūpsčias* susijęs asmenvardis iš pradžių turėjo būti pravadė ir reikšti vieną konkretų klumpantį ar klupinėjantį žmogų. Toks žmogus turėjo gyventi Barzdžiuose, kitur tokios pravadės galėjo ir nebūti, panaši žmogaus ypatybė galėjo būti neįvardijama arba nurodoma kitokios darybos žodžiu.

Panašios reikšmės pavardė *Kniustis*, sietina su klupimą reiškiančiu veiksmožodžiu *kniusti* (LKŽ VI 270), 1641 m. liepos 28 d. įrašė yra užrašyta iš gretimo Pesčių kaimo. Po keletą kartų užrašyta sulenkinta pavardė *Kniustovič* (rašoma lenkiškai *Kniustowicz*) ir tėvavardžiai *Kniustaitis*, *Kniustaitė* (pastarieji ne tik iš Pesčių).

Pavardėmis virtusius asmenvardžius *Kniustis* ir *Kniūpšta* ištiko skirtinga baigtis. *Kniustis* laikui bėgant silpo: Salantų parapijos gyventojų 1853 metų sąrašė *Kniustis* užrašytas du kartus, po vieną – *Kniustaitė* (rašoma *Kniustowna*) ir *Kniustienė* (rašoma *Kniustowa*); 1896 metų sąrašė likęs tik vienas *Kniustis* (rašoma rusiškai – *Кнюстис*). Po keleto dešimtmečių *Kniustis* visai išnyko – LPŽ tokia pavardė nebeminima.

Pavardė *Kniūpšta* laikėsi iki XIX a., vėliau įgijo kitą pavidalą ir tapo *Kniūkšta*. Senąją formą dar randame Kalnalio bažnyčios 1793–1821 metų krikšto įrašų knygoje (knyga saugoma Kretingos muziejuje). Joje pavardė *Kniūpšta* (rašoma *Kniupszta*) ir mergautinė pavardė *Kniūpštaitė* (rašoma *Kniupsztowna*) per XVIII a. paskutinį dešimtmetį užrašyta iš trijų kaimų –

Barzdžių, Kūlių Sodōs (dabar Kūlsodis) ir Nasrėnų. Iš Barzdžių 1796 m. užrašytas krikšto tėvas *Juozapas Kniūpšta* ir to paties vaiko motina *Kotryna Kniūpštaitė*; iš Kūlių Sodos – 1794 m. vaiko tėvas *Juozapas Kniūpšta*; iš Nasrėnų – 1794 m. krikšto motina *Julija Kniūpštaitė*, 1796 m. krikšto motina *Kotryna Kniūpštaitė*, 1799 m. krikšto tėvas *Laurynas Kniūpšta*.

Knygoje randama šiek tiek kitokių pavardžių variantų. Iš Nasrėnų 1794 m. užrašytas *Stanislovas Kniupštas*. Ypač įdomus 1820 m. įrašas, skelbiantis, kad pakrikštyto vaiko motina yra *Marina Kniūštovna (Kniusztowna)*, o krikšto motina *Ona Kniūštovna* – abi iš Kūlupėnų. Atlietuvinta jų pavardė būtų *Kniūštaitė*, o atitinkama vyro pavardė *Kniūšta*.

Tokios formos galėjo atsirasti kaip užrašymų riktai, bet jos rodo ir tai, kad su senąja pavardės forma ėmė konkuruoti kitos pavardės atmainos ir kitos pavardės, tarp kurių buvo ir *Kniustis*. Šalia *Kniūpštos* atsiradęs *Kniūšta* buvo tarsi tiltelis nuo *Kniūpštos* prie *Kniūkštos*. Pereiti nuo vienos formos prie kitos buvo lengva todėl, kad formaliai (pagal skambesį) jos buvo panašios, o jų pirminė reikšmė ir sąsaja su veiksmazodžiu *kniupti* išblukusi. Kad *Kniūšta* ir *Kniūkšta* gali būti suvokiamos kaip tos pačios pavardės variantai, rodo keli mano tėvo dokumentai, vienas jų 1928–1938 metų prievolių atlikimo knygutė. Jos viršelyje ir pirmųjų trejų metų puslapiuose užrašyta *Kniūšta*, tolesniuose puslapiuose *Kniūkšta*, vienoje vietoje net *Kniusta* (visur rašoma trumpoji *u*). Pagaliau ir pats straipsnio autorius yra gavęs siuntų, kur pavardė buvo užrašyta ne *Kniūkšta*, o *Kniūkstas*, *Kniusta*, jau nekalbant apie variantą su trumpąja *u* – *Kniukšta*. *Kniūkštos* atsiradimą iš *Kniūpstos* galėjo skatinti ir priebalsių asimiliacijos polinkis – forma su dviem *k* patogesnė tarti, negu nuo *k* šokti prie *p*.

Minėtoje Kalnalio bažnyčios krikšto įrašų knygoje pavardės *Kniūkšta* nėra, bet ji randama Salantų parapijos gyventojų 1853 metų sąrašė. Čia jau nebėra senosios formos *Kniūpšta*, ją visur pakeitė *Kniūkšta* (rašoma *Kniukszta*). *Kniūkšta* atsirado ir tuose kaimuose, kur Kalnalio knygoje buvo *Kniūpšta*, – Barzdžiuose ir Kūlių Sodoje. *Kniūpšta* šiaip sau be pėdsako negalėjo dingti. Akivaizdu, kad *Kniūkšta* čia buvo ne nauja pavardė ir ji sudaryta ne iš žodžio *kniūkstas*, o perdaryta iš pavardės *Kniūpšta*.

Sąrašas rodo ne tik naują pavardės pavidalą, bet ir jos paplitimą. Iš jo matyti, kad Salantų parapijoje tuo metu buvo penkios savarankiškos *Kniūkštų* šeimynos, – kaip šeimnininkai užrašyti penki *Kniūkštos*. Vienas toks namų šeimnininkas *Pranciškus Kniūkšta* gyveno Erlėnuose, du – *Simonas Kniūkšta* ir *Jonas Kniūkšta* – Jakštáičiuose, taip pat du, abu *Juozapai*, – Barzdžiuose.

(Iš šeimos narių galima atsekti, kad vienas jų mano prosenelis.) Prie kitų šeimų įrašyti trys savo šeimas turintys kampininkai: Jakštaičiuose – *Antanas Kniūkšta*, Kūlių Sodoje – *Juozapas Kniūkšta*, Barzdžių Mėdsėdžiuose – *Mikodemas Kniūkšta* (taip ir užrašyta – *Mikodemas*). Dar du *Kniūkštos* užrašyti kaip kitų šeiminių samdiniai: Juodupėnuose – *Petras Kniūkšta*, Šaučikiuose – *Juozapas Kniūkšta* su žmona *Ona*. Šeimų narių, žmonių ir vaikų, užrašyti tik vardai, todėl visai nėra *Kniūkštienių*. Tačiau užrašytos šešios ne savo šeimose gyvenusios *Kniūkštaitės* (rašoma *Kniuksztowna*) – viena Salantų parapijos namuose, viena Pesčiuose kaip kampininkė, keturios samdinės (Juodupėnuose dvi, Jakštaičiuose ir Kūlių Sodoje po vieną). Taigi *Kniūkštų* pavardė Salantų parapijoje buvo paplitusi, užrašytos devynios šeimos, gyvenusios septyniuose kaimuose, o iš viso *Kniūkštų* ir *Kniūkštaičių* užrašyta net iš devynių vietovių. Tačiau *Kniūkštų* nėra Nasrėnuose, iš kurių Kalnalio krikšto įrašų knygoje buvo užrašyti *Kniūpšta* ir *Kniūpškaitė*, bet ten nebelikę ir *Kniūpštų*.

Panašų *Kniūkštų* pavardžių vaizdą rodo Salantų parapijos gyventojų sąrašas, sudarytas 1896 metais. Tiesa, jis skiriasi išoriškai, nes rašytas spaudos draudimo laikais rusiškais rašmenimis, o vardai ir pavardės surusinti labiau nei anksčiau būdavo lenkinami. Ir *Kniūkšta* rašomas su galūne *-o* – *Кнюкшто*, yra taip užrašytų ir moterų, turbūt tai *Kniūkštaitės*, o kartą užrašyta išteklusią moterį rodanti forma *Кнюкштова*. Tokie iškraipymai netrukdo atkurti tikrąsias pavardes ir atsekti jų paplitimą.

Antrajame sąrašė randamos visos penkios buvusios savarankiškos *Kniūkštų* šeimynos. Bet atsirado dvi naujos – Erlėnuose užrašytas antrasis šeimninkas *Petras Kniūkšta*, Barzdžių Mėdsėdžiuose buvusį kampininką pakeitė šeimninkas *Antanas Kniūkšta*. Nebelikę Jakštaičiuose ir Kūlių Sodoje buvusių kampininkų, Juodupėnuose ir Šaučikiuose buvusių samdinių, – pastaruosiuose trijuose kaimuose *Kniūkštų* visai nebematome. Samdinys užrašytas Didžiuoėsiuose Žalimuosė, kampininkas – Salantuose. *Kniūkštaičių* samdinių visai neužrašyta, tačiau yra moterų (*Kniūkštaičių* ar *Kniūkštienių*) kampininkų – viena Šaukliuosė, dvi Salantuose. Iš viso *Kniūkštų* pavardė užrašyta iš septynių vietovių, tvirtos *Kniūkštų* tėvonijos yra Barzdžiai, Erlėnai ir Juodupėnai, pamažu ši pavardė ateina ir į Salantus.

Kniūkštų pavardė XIX a. pabaigoje neabejotinai buvo paplitusi ne vien Salantų parapijoje, nors konkrečių tokių duomenų šio straipsnio autorius ir neturi surinkęs. Bet akivaizdūs faktai rodo, kad toliau ji plito ir pagal skaičių, ir pagal plotą.

Lietuvių pavardžių žodynas rodo, kad apie XX a. vidurį Salantų apylinkėse buvo 19 *Kniūkštų* šeimų (žodyne įsivėlė klaida, toje vietoje duota ne Salantų, o Sintautų santrumpa). Reikia manyti, kad imtas Salantų valsčiaus plotas, o jis maždaug sutapo su Salantų parapija. Vadinasi, per pusę šimtmečio Salantų apylinkėse šios pavardės gyventojų padaugėjo dvigubai.

Kniūkštų pavardė beveik tokia pat dažna Plungės ir Kretingos apylinkėse (užrašyta po 18 kartų), kiek retesnė, bet taip pat paplitusi Kartenos (10) ir Kulių (11) apylinkėse. Nors vienur ji užrašyta su ilgąja, kitur su trumpąja *u*, bet tai ta pati pavardė, todėl jos čia skaičiuojamos ir aptariamos kartu. Žodynas rodo, kad ši pavardė XX a. viduryje buvo paplitusi nedideliame žemaičių tarmės plote tarp Salantų, Kretingos, Kulių ir Plungės (į tą plotą įeina ir Kartena). Iš kitų vietų ji užrašyta vos po vieną kitą kartą. Iš viso ta pavardė, įskaitant ir variantą *Kniukštas*, užrašyta 109 kartus, pagrindiniame plote – 76, visur kitur – 33.

Dabartinį *Kniūkštų* pavardės paplitimą galima įsivaizduoti iš telefonų knygų, kur pateiktos stacionarius telefonus turinčių asmenų pavardės. Pagal Klaipėdos apskrities 2001 metų telefonų knygą tais metais Kretingos rajone telefonus turėjo 15 *Kniūkštų*, 26 *Kniūkštienės* ir viena *Kniūkštaitė* (daugelis jų ten užrašyti su trumpąja *u*). Tai rodo, kad tada Kretingos rajone turėjo būti apie 40 *Kniūkštų* šeimų. Prieš pusę šimtmečio tame plote (Kretingos, Salantų, Kartenos ir Darbėnų valsčiuose) jų užrašyta 51, taigi šiek tiek daugiau. Telefonų knyga tikrojo skaičiaus nerodo, galėjo būti ir tokių *Kniūkštų* šeimų, kurios telefono neturėjo. Šiaip ar taip, senajame *Kniūkštų* pavardžių plote jų ne daugėjo, o mažėjo.

Tai nereiškia, kad sumažėjo bendrasis *Kniūkštų* pavardžių skaičius. Jų padaugėjo kitose vietose, pradėjo plisti ten, kur anksčiau visai nebuvo. Antai XX a. viduryje iš Klaipėdos ir Endriejavo ši pavardė užrašyta po 5 kartus, o pagal 2001 metų telefonų knygą Klaipėdos mieste ir rajone telefonus turėjo net 55 *Kniūkštų* pavardės asmenys (*Kniūkštos* ir *Kniūkštienės*).

Kitomis kryptimis *Kniūkštų* pavardė paplito dar toliau. Pagal Kauno apskrities 2004 metų telefonų knygą Kaune tada telefonus turėjo šešios, Kauno rajone – dvi *Kniūkštų* šeimos. Keturios tokios pavardės užrašytos iš Kaišiadorių rajono. Vilniaus miesto 2004 metų telefonų knygoje *Kniūkšta* įrašytas septynis, *Kniūkštienė* – keturis kartus. Vilniaus apskrities rajonuose tos pavardės nėra, čia ji nespėjo paplisti. Apskritai ji paplitusi Lietuvos vakaruose ir didžiuosiuose miestuose.

Kaip *Kniūkštų* pavardė plito, galiu pailiustruoti savo giminės pavyzdžiais. XX a. pradžioje Salantų valsčiaus Barzdžių kaime gyveno mano senelis *Ka-*

zimieras Kniūkšta. Trečiajame dešimtmetyje vienas jo sūnus apsigyveno Darbėnų, kitas – Kretingos valsčiuje, o trečiasis, mano tėvas, liko Barzdžiuose. Nei kretingiškis, nei darbėniškis vyriškosios giminės palikuonių nepaliko ir pavardės nepratęsė, tad ji vėl turėjo pradėti sklisti nuo Barzdžių. Čia, tėvo šeimoje, mes buvome trys broliai – vienas liko Barzdžiuose, kiti du įsikūrėme toliau, vienas Kretingoje, kitas Vilniuje. Šį kartą giminės pavardės plitimas nebesustojė, tolesnė karta ją paskleidė vos ne po visą Lietuvą. Mūsų giminės jaunosios kartos *Kniūkštų* yra net septyniuose miestuose: Kretingoje, Šventojoje, Klaipėdoje, Telšiuose, Kaune, Rumšiškėse ir Vilniuje. Deja, giminės tėvonijoje jos nebeliko, paskutinį Barzdžių *Kniūkštą*, brolių Juozą, išlydėjome į Amžinybę 2008 metais.

Tokia pusantro šimto metų trukusi *Kniūkštų* pavardės istorija. O jei skaičiuotume nuo ankstesnės pavardės formos *Kniūpšta*, ji apima net pusketvirtą šimto metų. Keitėsi laikai, kito pavardė, išsiplėtė ir toliau plečiasi jos geografija. Kaip sakoma: *Tempora mutantur et nos mutamus in illis* – laikai keičiasi, su jais keičiamės ir mes.

LITERATŪRA

LKŽ VI 1962 – *Lietuvių kalbos žodynas* 6, Vilnius.

LPŽ I 1985 – A. Vanagas, V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė. *Lietuvių pavardžių žodynas* 1 (A–K), Vilnius.

Gauta 2009 10 29

WHERE HAS THE SURNAME *KNIŪKŠTA* COME FROM?

S u m m a r y

The *Dictionary of Lithuanian Surnames* (*Lietuvių pavardžių žodynas*) suggests that the surname *Kniūkštà* should be related to the adjective *kniūkštas* and is comparable to the surname *Kniūpštà* made from the adjective *kniūbsčias*. Older sources suggest that *Kniūkšta* might have originated from *Kniūpšta*. The Salantai church book of the 17th century does not have a single entry for *Kniūkšta*; however, it has a patronymic *Kniūpštaitis* from the village of Barzdžiai, which might indirectly refer to *Kniūpšta* residing in the same village. The surname *Kniūpšta* was preserved until the beginning of the 19th century; its last entry was found in the last decade of the 18th century in the birth register of the church book of Kalnalis.

The surname *Kniūkšta* was recorded in the census of Salantai parish in 1853. However, it had not a single *Kniūpšta*; the latter surname also disappeared from the villages previously mentioned in the church book of Kalnalis. This might suggest that *Kniūkšta* was not a new surname but rather made from *Kniūpšta*. In Salantai parish in the 19th century the surname *Kniūpšta* was most frequent in three villages: Barzdžiai, Erlėnai and Juodupėnai. In the middle of the 20th century it was mostly found in a small area of Lowlanders (žemaičių) between Salantai, Kretinga, Kuliai and Plungė; in the 20th century the surname spread to the west of Lithuania and major cities of the country.

PRANAS KNIŪKŠTA

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, Vilnius LT-10308